

JOHNNY
Kniga

A close-up portrait of Katri Helena Laulaja, an elderly woman with short, styled blonde hair. She has bright blue eyes and is smiling slightly, showing her teeth. She is wearing a white, high-collared blouse and small white and yellow floral earrings. The background is a plain, light-colored wall.

**KATRI
HELENA
LAULAJA**

ELINA HIRVONEN

KATRI HELENA
LAULAJA

ELINA HIRVONEN

**KATRI
HELENA
LAULAJA**

JOHNNY KNIGA | HELSINKI

Kuvaliitteiden kuvat Katri Helenan kotialbumista, ellei toisin mainita.

© Katri Helena Kalaoja, Elina Hirvonen ja Johnny Kniga 2023

Johnny Kniga

An imprint of Werner Söderström Ltd

ISBN: 978-951-0-46690-2

Painettu EU:ssa.

MARRASKUU, 2020

Minun taloni on naisten talo. Ostin talon lääkäriltä, joka oli asunut täällä yksin viisitoista vuotta. Hän osti talon aikanaan naiselta, joka oli asunut täällä itsekseen kuusikymmentä vuotta. Sillä naisella oli lehmiä, ja taloon jääneessä kirjassa hän kertoi, kuinka paljon maitoa lehmät olivat minäkin vuonna tuottaneet. Häneltä jäi myös turkoosi patsas, joka esittää kai-volla olevaa naista. Patsaan pohjassa lukee Venetsia. Tyttären-poikani pompotti täällä palloa, ja patsaan jalusta meni rikki. Korjaan sen, kunhan saan kipsiä ja muita tarvittavia aineita. Patsas on minulla tallessa, samoin kuin talosta löytyneet alkuperäiset valaisimet.

Kun olin muuttanut tänne, kyläläiset kertoivat, että talon entisen omistajan miesystävä asui omassa talossaan muutama sadan metrin päässä. Myös minä asun täällä yksin. Tiesin heti, että juuri niin haluan tehdä. Kun elämänkumppanini tulee käymään, meillä on hauskaa ja hyvä olla. Mutta meille molemmille sopii, että asumme omissa kodeissamme.

Koen itseni ennen kaikkea itsenäiseksi naiseksi. En ole koskaan ajatellut, etten pystyisi elämään ilman miestä. Jos tarvitsen apua, etsin ammattilaisen. Miehet, joita olen rakastanut, ovat kuuluneet elämäni rakkauden takia.

Ostin tämän talon, kun yksi avioliitto ja yksi elämänvaihe oli päättynyt. Ajoin silloin Hämeenkyröstä Helsinkiin harmaalla, matalalla Volvolla, ja pelkääjän paikalla matkusti

penkkiin sitomani limoviikuna. Viherkasvi heilui mutkissa, ja minä huusin ääneen: »Kiitos, että sain tehdä tämän retken!«

Talon löysi tyttäreni. Paikka tuntui omalta heti, kun ajojin pihaan ensimmäisen kerran. Ennen muuttoa talossa oli paljon korjattavaa. Remontin aikaan kävin täällä usein. Oli talvi ja järvi jäässä. Luistelin ja hiihdin järvellä ja ajattelin, että tässä on kaikki mitä tarvitsen. Tilava, lämmin talo, joka kaipaava vain punamultaa seinään. Tämä näytti minun taloltani, tavallisen ihmisen talolta.

Lumisina päivinä pihan kolaaminen kestää kauan. Tunnen pakkasen poskilla ja voiman jäsenissäni. Keväisin seuraan lintujen muuttoa ja katson, miten kasvit alkavat hiljalleen nostaa päätään. Tunnen maaseudun tutun tuoksun, katselen naapurin hevosia, hanhia ja kanoja ja herään aamuisin kukon kiekuun. Minulla on oma rauha ja maisema, jota katsellessani olen onnellinen.

»Puhelinlangat laulaa.« »Ei kauniimpaa.« »Katson autiota hiekkarantaa.« »Lintu ja lapsi.« »Katson sineen taivaan.« »Mun sydämeni tänne jää.« »Anna mulle tähtitaivas.« Lähes kuuden vuosikymmenen ajan olen tottunut olemaan *se* Katri Helena. Olen halunnut lapsesta asti laulaa, ja ihmiset, jotka ovat rakastaneet musiikkiani, ovat tehneet sen mahdolliseksi.

Kesällä 2018 pelkäsin, että juhannuskonserttini Kauhavan PowerParkissa jäisi urani viimeiseksi.

»Laitetaan töpseli seinään«, sanoin bändille, kuten minulla on tapana sanoa ennen kuin nousemme estradille. Vaikka olisin miten väsynyt, surullinen tai levoton, yleisön eteen kävellessä tuntuu kuin lävitseni kulkisi sähkövirta.

Sillä kertaa jokin oli rikki. Pystyin laulamaan ensimmäiset kappaleet. Sitten alkoi huimata.

Taas saavun vanhaan rantakahvilaan / se ennen puoltayötä suljetaan / päivä oli ehkä liian lämmin / iltatuuli laulaa lempeämmin, aloitin.

En pystynyt jatkamaan. Laskin mikrofonin telineeseen kesken laulun. Tunsin, etten pysyisi pystyssä. Yritin ehtiä pois yleisön edestä ennen kuin tuuperrun.

Ambulanssi tuli nopeasti. Ensihoitajat mittasivat verenpaineen ja tekivät muita kokeita.

»Ei hätää», minulle sanottiin.

Olin järkyttynyt, kauhuissani – ja pettynyt itseeni. Olin romahtanut kesken laulun, jota ihmiset olivat tulleet kuulemaan. Sitä ennen en ollut koskaan ajatellut, että niin voisi tapahtua. Vaikka olisin ollut flunssassa, väsynyt tai surullinen, laulaminen oli ollut minulle parantava hetki. Miten näin saattoi käydä? Mikä nyt oli toisin?

Yli viidenkymmenen vuoden ajan olin jaksanut aina. Olin kiertänyt suomalaisia lavoja kesäisin vuodesta 1963 lähtien ja laulanut minulle sävellettyjen kappaleiden lisäksi »Saaremaan valssia», »Kulkurin valssia», »Kotkan ruusua», lattareita ja humppaa. Olin oppinut kuuntelemaan yleisöä ja esittämään sitä, mitä he kaipasivat. Jaksoin aina nousta lavalle, vaikka joskus kotiin päästyäni olin kuin tapettu mato.

Tuupertuminen kesken laulun oli kauhea kokemus ja muutti asioita enemmän kuin sillä hetkellä osasin edes ajatella.

Ensin ajattelin palaavani esiintymään jo lyhyen levon jälkeen. En pystynyt siihen. Pysyttelin omissa oloissani ja kävin surun vaiheita läpi.

Alkuun pelkäsin myös terveyteni puolesta. Pelko väistyi, kun levon ja ajan myötä terveyteni palautui niin hyväksi kuin

se näillä kilometreillä voi olla. Suurempi kysymys oli, mikä kaikki muuttuisi ja mitä minulle sen myötä tapahtuisi. Miten voisin luopua jostain, joka oli täyttänyt elämäni synkimmätkin hetket valolla? Mitä olisin, jos en enää pystyisi laulamaan?

En tiedä, mitä muistaisin elämästäni, jos kaikki olisi vain oman pääni varassa. Mutta minulla on elämässäni ihana ihminen, Anneli, joka päätti vuosikymmeniä sitten kerätä minusta kaiken kansioden sisään.

Nyt olen kantanut kansiot varastosta. Ne painavat valtavasti. Niitä on monta metriä ja niiden sisällä on lehtileikkeitä elämästäni lähes kuudenkymmenen vuoden ajalta. En ole ennen avannut kaikkia näitä kansioita. Niiden välistä nouseva pöly kutittaa kurkkuani ja tekee ääneni käheäksi.

Artikkeleita lukiessani ahdistun välillä. Onko tämä kaikki ihan feikkiä, mietin, kun katson lukemattomia kuvia kauniisti meikatuista kasvoistani ja luen loputtomasti haastatteluja, joissa yritin olla parhaimmillani.

Varmasti monet kokevat jotain samaa silloin, kun jostakusta tulee suosittu ja hänen kasvonsa ovat yhtäkkiä kaikkialla. Yhdestä ihmisestä saa tarpeekseen. Minä sain hetkeksi tarpeekseni itsestäni. Monissa jutuissa sanotaan, että pidän asiat omana tietonani. Ja kuitenkin olen antanut satoja haastatteluja, joissa olen kertonut itsestäni. Olen ollut kuin jukeboksi. Mutta se on kuulunut työhöni ja ollut varmasti yksi asia, jonka takia ihmiset ovat ottaneet minut omakseen.

Tavallaan tuntuu, että minulla on ollut kaksi ammattia: laulaminen ja julkisuudessa oleminen. Olen yrittänyt olla haastatteluissa rehellinen ja tuoda esiin minulle tärkeitä asioita.

Silti olen tottunut vuosikymmenien ajan asettelemaan sanani harkiten ja miettinyt, minkälaisen lööpin lauseistani voi pahimmillaan saada. Löydän arkistokansioiden välistä yksityiskohtia, jotka sotkevat kuvitelmani siitä, millainen elämäni on ollut. Mietin, pystynkö olemaan täysin rehellinen nyt.

Haluan tehdä parhaani. Kerron tarinani sellaisena kuin sen olen kokenut ja sellaisena kuin sen itse muistan. Kaikkien siististi leikattujen lehtijuttujen, kauniisti valaistujen kuvien ja jo unohtamieni yksityiskohtien takaa nousee yksi kysymys ylitse muiden: kuka minä olen? Siihen haluan löytää vastauksen.

I

UUSI-VÄRTSILÄ Sotien jälkeen

*Tää tuulinen yö
todistaa
olen elossa taas*

*Oi kuutamoyö
ota mun kiitos ja vie
sinne korkeuksiin, mistä joku mua
aina johdattaa*

*Anna uskaltaa
sydän avoinna taivaltaa
jos eksyisinkin, tiedän löytäväni
tien takaisin*

*Ja hämmästyn
ja mun sydän lyö
olen elossa taas*

1

Kun suljen silmäni, kuva kylästä piirtyy mieleeni yksityiskohtia myöten. On jouluaatto. Kuu valaisee suuret lumikinokset auratun kylätien laidoilla. Minä ja serkkuni Anneli, Liisa ja Leena työnnämme potkukelkkaa kylätietä pitkin ja nauramme. Kelkassa istuu joulupukki. Kylätien molemmin puolin on taloja, joissa on neljä asuntoa alakerrassa ja kaksi yläkerrassa. Monet taloista ovat Wärtsilä Yhtymän rakennuttamia ja niissä asuu tehtaan työläisten perheitä, samanlaisia kuin me.

Meidän taloamme kutsutaan kasarmiksi. Ystäväni Riitta asuu talon toisessa päässä. Hän on minua kuusi vuotta nuorempi, mutta meillä on yhteinen maailma, johon pääsemme aina, kun hän tulee meille leikkimään.

Lumi pölyyää potkukelkan ympärillä. Viemme joulupukin talosta taloon ja vahdimme, että pukki ehtii ajoissa kotiin viettämään joulua meidän kanssamme. Joulupukki on minun isäni.

Kylä on Neuvostoliiton naapurissa. Sotiin asti kylän nimi oli Wärtsilä. Se oli yksi 1600-luvulla muodostetun Tohmajärven pitäjän kylistä, erosi vuonna 1920 omaksi pitäjäkseen ja yhdistyi takaisin Tohmajärveen 2000-luvun alussa.

Synnyin elokuussa 1945. Sinä vuonna Suomessa järjestettiin ensimmäiset sotienjälkeiset eduskuntavaalit, Suomen Neuvostoliitolle maksamien sotakorvausten maksuaikaa pidennettiin kahdeksaan vuoteen, puna-armeija marssi Puolaan

ja löysi Auschwitzin ja Birkenauun keskitysleirit ja Hiroshima tuhottiin ydinpommilla.

Isä oli palannut jatkosodasta edellisen vuoden syyskuussa.

»Sie oot sodankäynyt tyttö», isä ja äiti nauroivat minulle. Isä ehti tuskin reppua heittää selästään, kun minä jo sain alkuni.

Meitä oli vain kolme: isä, äiti ja minä. Veljeni oli syntynyt kaksi vuotta ennen minua mutta kuollut aivokalvontulehdukseen puolivuotiaana.

Kun synnyin, täytin veljen tyhjäksi jättämän paikan. Olin samaan aikaan vanhempieni nuorempi ja ainoa lapsi. Olin suojattu, rakastettu ja käsillä kannettu. Hyväksyntä ja rakkaus tekivät minusta rohkean. Samalla koin nuoresta asti tarvetta murtautua irti äidin voimakkaasta suojasta.

»Meidän Katri», vanhempani sanoivat. »Kyllä meidän Katri pärjää.»

Isäni nimi oli Veikko Koistinen mutta häntä kutsuttiin Vekeksi. Isä oli minun kaverini, ja kaikki kylän lapset tykkäsivät hänestä. Isällä oli lapio ja Työmies-tupakkaa ja hän oli töissä Wärtsilä Yhtymän rautasulattimossa. Sen suurissa uuneissa sulatettiin Neuvostoliitosta tullutta romurautaa. Sulatettu rauta lähetettiin harkkoina Wärtsilän laitoksiin, jotka tekivät siitä nauvoja, kankia, vanteita ja rautalankaa. Myöhemmin isä pääsi ajamaan tehtaan hevosta ja otti minut ja kaikki kylän lapset hevoskärryjen kyytiin.

»Perkele, töitä tehään, kyllä sillä pitää ihmisen pärjätä», isä sanoi. Elämä oli jatkuvaa pärjäämistä, ja pärjääminen vaati työtä. Työtä tehtiin tarttumalla lapioon.

Tilipäivänä isä antoi palkkapussin suoraan äidille. Äiti laski pussista isälle tupakkarahat ja käytti loput ruokaan ja muuhun välttämättömään.

»Bertta se on semmoinen, että se tekkee hyvvee ruokoo vaikka kengänpohjasta», isä sanoi lempeällä äänellä.

Meillä oli aina kalaa, sillä isä kävi kalassa. Välillä hän otti minutkin mukaan. Oli ihanaa istua isän vieressä hiljaa, katsoa miten aivot leikkasivat järven pintaa, ja odottaa, koska kala syö.

Osa kylän miehistä oli sosiaalidemokraatteja, osa kommunisteja. Isä oli sosiaalidemokraatti, tehtaan ammattiyhdistyksen puheenjohtaja ja kiihkeä ajatuksissaan. Koska monien kyläläisten kodit olivat jääneet rajan taa, isäni oli luullakseni vaikea ymmärtää, miksi jotkut työväenluokan asiaa ajavat kyläläiset kannattivat kommunismia, joka hänen näkökulmastaan oli ennen kaikkea Neuvostoliiton aate.

»Perkele, työmiestä ei poljeta», isä sanoi, kun tehtaan työläisiä kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti.

Siihen aikaan töitä tehtiin kuutena päivänä viikossa ja ainoa vapaapäivä oli sunnuntai. Työläiset saivat palkkapussin kahden viikon välein. Kun Suomessa 1960-luvun lopulla siirryttiin kuukausipalkkaan ja viisipäiväiseen työviikkoon, ajattelin isää.

Kasvoin kaksivuotiaaksi asti vuohenmaidolla. Vuohen nimi oli Pili, ja äiti hankki sen meille, koska maito oli sotien jälkeen kortilla. Kun muutimme uuteen kotiin, isä rakensi liiterin taakse vuohelle pikkuisen navetan. Äiti kulki pihalla ja huusi: »Pili, Pili, Pili!»

Kun vuohi kuoli, minä ja ystäväni leikimme tyhjäksi jääneessä navetassa.

Äitini oli rokotettu gramofonineulalla. Niin sanoimme ihmisestä, joka puhuu paljon. Minä olen samanlainen.

Äiti kävi aina töissä. Hän oli valtavan ahkera ja osasi tehdä ihmeitä vähillä rahoilla. Jos tarvitsimme omenoita, äiti polki

pyörällä kahdeksan kilometrin päähän tuttuun taloon, jonka pihalla kasvoi omenapuita. Äiti teki talossa päivän töitä, auttoi kasvimaalla tai keräsi omenoita puista, ja kun palasimme kotiin, äidin pyörän tangolla roikkui iso kori täynnä omenoita, porkkanoita ja muita juureksia. Minä istuin tarakalla tuuli kasvoillani ja pidin äidin vyötäröstä kiinni, kun hän polki illan hämärtyessä takaisin kotiin.

Pieni kotimme oli puhdas ja ikkunalaudalla kukki aina punainen pelargonia. Lauantaisin söimme uunipaistia, karjalanpiirakoita, kalakukkoa ja lanttukukkoa. Kun lantut olivat muhineet uunissa taikinakuoren sisällä pehmeiksi, äiti teki kuoreen reiän, valutti sisään kermaa ja antoi lanttujen hautaus kermalla peitettyinä. Se maistui ihanalta.

Äiti oli maalaistalon tyttö, kolmanneksi vanhin kuudesta lapsesta ja tottunut tekemään pienestä asti paljon töitä. Nyt hän ompeli vaatteita kylän väelle. Kylän naiset tulivat meille lauantaisin ennen tansseihin lähtöä, ja äiti kasteli heidän tukkansa, teki jakauksen sivuun ja kiinnitti hiukset pitkillä klipseillä niin, että ne kuivuivat vesilaineiksi.

Jossain vaiheessa äiti väsyi siihen, että sai aina laittaa muut kauniiksi.

»Miehän näitä palvelen koko ajan eikä siitä paljon kiitosta tule», hän sanoi.

Kun naiset pyysivät taas laineita, hän saattoi sanoa, ettei ehdi.

Äiti ompeli myös minun vaatteeni. Hän teki kaiken itse kauniita takkeja myöten, ja jos muuta kangasta ei ollut, hän leikkasi ja ompeli vanhat verhot mekoiksi, hameiksi ja puse-roiksi. Olin aina kauniisti puettu ja ehkä lellilapsi verrattuna kavereihin, joiden perheissä oli paljon lapsia ja pulaa kaikesta.

2

Katri Helena. Katri oli lapsuudessani vanhanaikainen nimi. Mummon nimi, ajattelin silloin, ja se tulikin isäni äidiltä. Helena on toinen nimeni, ja siitä tykkäsin aina, vaikka sekin tuli isovanhempani nimestä, äidin äidiltä. Kun minusta tuli laulaja, päätin, että nimeni on Katri Helena.

Isän äiti lida Katriina oli iloluontoinen työläisnainen. Hän soitti nuorena mandoliinia soittokunnassa ja keitteli vanhana pontikkaa, jota nappaili harmaina päivinä lasipurkista salaa ukilta.

Kun olin pieni, äidin äiti Helena katseli joskus leikkejäni ja totesi äidille: »Katrasta tulee jotain erikoista.»

Helena on esikuvani. Hän osoitti, että nainen voi elää itsenäistä ja omannäköistä elämää. Hän rakennutti itselleen ja lapsilleen talon, joka jäi rajan taakse. Tätini teki siitä myöhemmin maalauksen. Talo näyttää taulussa hätkähdyttävän paljon samalta kuin minun taloni järveltä päin katsottuna.

Helenan isä, isoisoisäni, oli runonlaulaja, Höyhensuon Ukko. Helena kasvoi vaatimattomissa oloissa ja meni nuorena piiaksi isoon taloon. Seitsemäntoistavuotiaana hän sai talon pojan Oskarin kanssa lapsen, äitini isosiskon Elsan. Myöhemmin lapsia tuli vielä kuusi, mutta yksi heistä kuoli pienenä.

Oskarista tuli ison talon isäntä ja omasta mielestään suuri herra. Hän käytti rahaa holtittomasti, takasi muiden lainoja

kyselemättä ja joutui sitten maksumieheksi. Helena teki maatalon emäntänä töitä myös raskauksien aikana ja heti synnytysten jälkeen. Äitini oli pienestä asti mukana talon töissä. Äiti kävi jonkin verran keskikoulua, mutta hän ei ollut lukija vaan pikemminkin käsillä tekijä ja havainnoija, samanlainen kuin minä.

Helena oli kaunis ja iloinen karjalaisnainen, Oskari luonteeltaan mustasukkainen. Hän pahoinpiteli Helena. Kerran äidin veli, Eero-eno, meni tilanteeseen väliin. Hän oli silloin jo lähellä aikuisuutta, isänsä mittainen. Eero tarttui Oskariin ja sanoi: »Jos vielä kosket Helenaan, et enää nouse!»

Siihen aikaan avioliitoista ei ollut tapana erota. Jos eronnut nainen meni uudelleen naimisiin, hänet kuulutettiin uuteen avioliittoon rouvana. Mutta Helena otti eron Oskarista, joka toi hänen elämäänsä valtavasti kipua. Eron jälkeen Helena opiskeli Viipurissa hierojaksi ja elätti kuusi lastaan hierojan työllään. Hän oli kiinnostunut kansanparannuksesta ja yrteihoidoista, ja hänellä oli sähköllä käyvä laite, jolla hän hoiti ihmisten särkyjä. Hän rakensi itsenäisen elämän, hankki ammatin ja koulutti lapset. Hän toi hierontareissuiltaan aina munia, voita ja rahaa.

»Naisen on pidettävä puoliaan», äitini sanoi minulle. »Et ole kenenkään käsipyöhe.» Hän oli nähnyt, millaista on, kun perheessä aikuinen satuttaa toista. Helena ei totisesti ollut kenenkään käsipyöhe. Hänen rohkeutensa jäi mieleeni ja antoi voimaa silloin, kun minun oli tehtävä vaikeita ratkaisuja.

Kun Helena vanhana asui Pohjanmaan Kannuksessa Elsan kanssa ostamassaan talossa, Oskari muutti samalle paikkakunnalle ja alkoi tehdä talon töitä. Oskari putsasi Helenan taloa kiertävän ojan pieluksia kasvillisuudesta ja teki pieniä korjaustöitä. Se oli hänen tapansa pyytää anteeksi.

»Mee kloppi pois!» Oli myöhäinen kesäilta. Helena seiso i talonsa ovella ja huusi.

Äitini oli tavannut lavatansseissa itseään vuotta nuoremman pojan, jolla oli suuret kädet ja nauravat silmät. Poika oli isäni Veke, ja hän halusi saattaa äitini kotiin.

»Kloppi pois täältä! Et sie tie täällä mittään! Et sie tie mitään tytöllä!» Helena huusi tuimana. Äiti pujahti kotiin, ja Veke lähti omaan kotiinsa, mutta he tapasivat uudelleen seuraavana ja sitä seuraavana viikonloppuna.

Pian Veke palasi taas Helenan ovelle.

»Myö mentäis Bertan kanssa naimisiin», hän sanoi Helenalle. »Että miten se sopis sinulle?»

»Mie en anna lupaa», Helena sanoi ja ajoi Veken matkoihinsa. Seuraavana päivänä Veke tuli jälleen Helenan puheille, tällä kertaa oman isänsä kanssa.

»Vaikka mie oon vasta kaksikymmentävuotias, Bertta on jo kaksikymmentäyksi. Lain mukaan se saa mennä naimisiin ja päättää siitä itse. Miun isä antaa minulle luvan mennä naimisiin», hän sanoi.

»Bertta vain oli niin ilonen», isä sanoi, kun lapsena kysyin mihin hän äidissä ihastui. »Se oli niin ilonen ja toimelias.»

Kysyin äidiltä samaa, mutta en muista, mitä hän vastasi.

Kesäsunnuntaisin kävimme kolmisin veneretkillä Tohmajärvellä. Äiti teki mukaan eväsleipiä, soudimme rantaan, ja äiti keitti kahvia nuotiolla. Rakastin järven tyynestä pinnasta heijastuvaa maisemaa, metsän huminaa, nuotion tuoksua ja isän ja äidin lempeää sanailua. Heidän välillään oli suurta lämpöä ja heillä oli hyvä liitto.

»Mie piän isän järjestyksessä», äiti sanoi. Se sopi isälle. He tykkäsivät toisistaan paljon ja ottivat suhteessa roolit, jotka sopivat molemmille.

Äiti ja isä vihittiin Värtsilässä marraskuun viidentenä päivänä 1939. Kuun viimeisenä päivänä varhaisen aamun pimeyden leikkasi voimakas ääni. Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen koko itärajan pituudelta. Seuraavana päivänä presidentti Kyösti Kallio luki radiossa julistuksen: »Valtakunnan puolustuksen turvaamiseksi ja oikeusjärjestyksen voimassapitämiseksi julistetaan Suomen Tasavalta sotatilaan.»

Värtsilän kylästä tuli sotilashallintoalue. Sen halki kulki rautatie, jota pitkin junat kuljettivat sotilaita rintamalle. Kylään tuli kauempaa rajaseudulta sotaa pakoon lähteneitä ihmisiä. He olivat jättäneet kotinsa nopeasti, ja monilla oli mukanaan ainoastaan vaatteet, jotka heillä oli yllään. He saivat Värtsilässä ruokaa ja vaatteita ennen kuin jatkoivat matkaansa muualle Suomeen. Myös Värtsilän asukkaiden oli lähdettävä.

Ensimmäisen evakkomatkan jälkeen, sotien välissä, lähteneet palasivat Värtsilään. Tehdas oli vaurioitunut, kirkko ja lähes kaikki kylän talot palaneet. Ihmiset kulkivat paikoilla, joilla oli ennen ollut koti, sauna ja piha. Äitini lapsuudenkodin tilalla olivat palaneet rauniot.

Pellot, puut, joki ja taivas olivat samoja kuin ennen. Värtsiläläiset alkoivat rakentaa. He korjasivat tehtaan ja rakensivat uusia taloja. Myös Helena rakennutti palaneen tilalle uuden talon.

Kun jatkosota syttyi ja ihmisten oli jälleen pakko lähteä, talot, pihat ja puutarhat jäivät kesken. Helenan rakennuttama talo jäi tyhjilleen, kun hän nousi evakkojunaan kohti Pohjanmaata.

Sodan vuosina kaikkien piti jaksaa. »Jos kotirintama murtuu, Suomen puolustus murtuu», sanottiin. Äidit ja lapset nukkuivat pommisuojoissa päivävaatteet päällä, mainoksissa ja naistenlehtien kansissa hymyilivät lihaksikkaat, vaaleatukkaiset, töitä tekevät naiset. Sodan jälkeen töitä oli paljon, lapsia syntyi paljon ja asunnot olivat pieniä ja niistä oli pulaa.

Isä oli rintamalla viisi vuotta, talvisodan ja jatkosodan ajan. Jorma, isoveljeni, syntyi kaksi vuotta ennen jatkosodan loppumista. Isä ehti nähdä ensimmäisen lapsensa kahdesti. Lomalla käydessään hän piteli sylissään pientä poikavauvaa. Seuraavan kerran hän näki lapsensa pienessä arkussa, vähän ennen kuin arkku laskettiin hautaan.

»Veljesi tuli katsomaan meitä.» Niin äiti sanoi aina, kun näimme jouluna varpusia. Isoveli eli lapsuudessani vanhempien puheissa, ja minä mietin, millaista olisi ollut, jos olisin saanut leikkiä hänen kanssaan. Jouluisin lauloimme yhdessä »Varpunen jouluaamuna», ja laulusta tuli minulle niin tärkeä, että se on kulkenut mukani aina. Samalla tavalla kuin uskoin joulupukkiin, uskoin, että veljeni palasi välillä katsomaan, miten minä, isä ja äiti voimme.

Kun jatkosota päättyi, isäni, äitini ja Helena-mummon unelma kotiin palaamisesta särkyi. Heille rakkaimmat paikat jäivät rajan taa. Värtsilän kylä jäi Neuvostoliiton puolelle, ja rajan viereen perustettiin uusi, pienempi kylä, jonka nimeksi annettiin Uusi-Värtsilä. Isäni ja äitini jäivät sinne, Helena päätyi kahden poikansa kanssa Pohjanmaan lakeuksille kauas kotoa.

Miehet, jotka palasivat rintamalta minun kotikylääni, puhuvat kokemastaan vain toistensa kanssa. Kukaan ei valittanut, eivät miehet eivätkä naiset.

Myöhemmin, kun uutisissa kerrottiin sodista, isä suuttui.

»Mitä varten ihmiset saa aikaan sotia! Se on suurta hulluutta», hän sanoi. »Ei ikinä pitäisi semmoista!» Tietysti isä ymmärsi Suomen puolustamisen ja rajan. Mutta luulen, että hän oli katsonut kiväärin tähtäimen läpi venäläistä miestä, joka oli yhtä nuori kuin hän itse.

Kun olin lapsi, äiti ei koskaan puhunut sodasta. Hän oli rohkea nainen, joka kuitenkin pelkäsi paljon. Asuimme lapsuuteni aikana kolmessa eri tehtaan talossa. Yksi niistä oli nyppylällä, jonka takana avautui metsä. Minusta oli ihanaa leikkiä metsän reunassa, tutkia sammalia, jäkäliä, käpyjä, oksia ja puita. Mutta pienenä tyttönä siihen liittyi myös jotain pelottavaa, jonka luulen tarttuneen äidin sanoista.

»Älä mee mettään yksin», äiti sanoi. Hän opetti minut pelkäämään metsää ja alkoi itse pelätä myös veneessä, jos nousi pienikin tuuli.

»Miks sä pelkää?» kysyin äidiltä, kun hän kalpeni ukkosen noustessa. Sekin pelko olisi voinut tarttua, mutta minä en ottanut hänen ukkosenpelkoaan omakseni. Sanoimme isän kanssa polleina, että me emme pelkää.

»Miks sä meet komeroon ukkosta pakoon?» kysyin äidiltä nauraen, mutta hän ei osannut selittää pelkoaan. Vasta viimeisinä vuosinaan äiti kertoi, että ukkosen jyrinä toi hänen mieleensä sodan.

Rauha. Toivo. Uuden rakentaminen. Ne asiat muistan aikuis-ten puheista vahvimmin.

Lapsuusvuosieni ajan Suomi maksoi sotakorvauksia Neuvostoliitolle. Laivat, veturit, koneet, laitteet, puutalot ja isäni sulattama rauta kulkivat rajan yli sotakorvauksina. Samaan

aikaan kaikkea Suomessa rakennettiin. Maata, kyliä, koteja ja perheitä, kun miehet olivat palanneet rintamalta kotiin. Sotakorvausten maksaminen vaati valtavasti työtä, mutta vanhempani eivät koskaan puhuneet siitä katkerasti. He puhuivat uuden rakentamisesta innolla ja suhtautuivat tulevaisuuteen valoisasti ja luottavaisesti. Toivo täytti koko kotikyläni ilmapiirin ja jotain siitä tarttui myös minuun.

Tietysti siihen aikaan liittyi myös suurta surua, loukkaantuneita miehiä, isänsä menettäneitä lapsia ja murtuneita mieliä. Mutta kylämme ilmapiiriä hallitsivat toimeliaisuus ja toiveikkuus. Ihmiset rakensivat kotikyläämme ja omaa elämäänsä, ja rakentamalla todellisuus muuttui. Aikuisten puheissa toistui ajatus, että tulevaisuus on mahdollisuuksia täynnä.

Unissani palaan yhä uudelleen kylän taloihin, liitereihin ja isoihin kellareihin, joissa me lapset leikimme. Kylä on nyt tyhjentynyt ja rapistunut, mutta unessa löydän sen taloista saman toivon ja turvan kuin lapsena.

Yksi voimakkaimmista muistoista on tämä:

Olen kahdeksanvuotias. On ilta ja istumme hetekalla kolmissin, isä, äiti ja minä. Tunnelma on vakava. Isä on palannut kioskilta, missä kylän miehet tapaavat istua juomassa pilsneriä, Jaloviinaa ja Koskenkorvaa. Alkoholin ostamiseen tarvitaan viinakortti, jonka myyjä leimaa joka kerta, kun asiakas ostaa alkoholia. Jos joku käyttää korttiaan liian usein, kaupan henkilökunta saattaa ottaa sen liikkeeseen kuivumaan tai pitää asiakkaalleen puhuttelun.

Miehet puhuvat kioskillä viinapullojen ääressä asioista, joista eivät muuten pysty puhumaan. Kun he alkavat puhua

politiikkaa, äänet nousevat koviksi ja keskustelu saattaa päätyä tappeluun. Sellaisina iltoina odotamme äidin kanssa isää kotiin kauan.

Joitakin päiviä aikaisemmin isä oli tullut kioskilta kotiin kirveen jälki selässään ja takaraivossaan. Se hetki ehkä salattiin minulta, mutta muistan yhä kirveen iskun jättämän arven isässä.

»Meitä on vain myö kolme», äiti sanoo isälle. »Myö ollaan niin pieni porukka. Koetetaan myö nyt pitää tää porukka kassassa.»

»Katri ja Bertta», isä sanoo nyt. »Minulla on asiaa.»

Istumme hetekalla, ja hän pitelee viinakorttia kädessään. Ohuen vihon ensimmäisellä sivulla on isän mustavalkoinen valokuva, seuraavilla sivuilla leimoilla vahvistettuja merkintöjä alkoholiliikkeessä tehdyistä ostoksista.

»Nyt tää on loppu», isä sanoo. »Perkele, minä en ennee juo.»

Isä tarttuu viinakorttinsa reunoihin ja repii kortin silpuksi lattialle.

Olen täynnä rakkautta ja kunnioitusta. Isä valitsee minut, äidin ja elämän.

Vihdoinkin Katri Helena kertoo elämäntarinansa itse.

"Kaikkien lehtijuttujen, kauniisti valaistujen kuvien ja jo unohtamieni yksityiskohtien takaa nousee yksi kysymys ylitse muiden: kuka minä olen? Siihen haluan löytää vastauksen."

Katri Helenan matka itärajan pikkukylästä tanssilavoille, konserttisaleihin ja suomalaisten sydämiin on ollut uraauurtava. Kuudenkymmenen musiikki-bisneksessä ja julkisuudessa vietetyn vuoden myötä jokaisella suomalaisella on mielikuva Katri Helenasta.

Kirjailija Elina Hirvosen kirjoittamassa teoksessa Katri Helena kertoo tarinansa omasta näkökulmastaan ja omalla äänellään. Kuvia kumartamatta ja vaiettuja asioita kaihtamatta. Mitä laulaja on ajatellut silloin, kun omia ajatuksia ei ole voinut sanoa ääneen? Mikä on ollut elämässä tärkeää, ja kuka on Katri Helena?

